

Vilniaus mokyklos vargonų prospektų klasifikacija

Nustatytas Vilniaus mokyklos vargonų prospektus reprezentuojantis modelis atveria plačias tolimesnio tyrimo trajektorijas ir leidžia stebėti nuoseklią prospekto su dominuojančiais dviem šoniniais bokštais raidą, kaip ši struktūra buvo plečiama ar siaurinama, aukštinama ar žeminama, atsižvelgiant į statomų instrumentų dydį, vietą ar erdvę. Šiame poskyryje struktūrinės prospekto pirmavaizdžio modifikacijos aptariamos greta rečiau aptinkamų, kitoms stilistinėms kryptims atstovaujančių prospektų pavyzdžių. Prospektų variantai ir jų architektūrinės detalės pateikiami nubraižytose schemose. Tokią vargonų prospektų struktūrinės analizės praktiką taiko ir kitų šalių tyrinėtojai: pavyzdžiui, Juliane Jürgens šiuo principu sudarė Vestfalijos (Vokietija) barokinių vargonų prospektų sąvadą; Ewa Smulikowska, tyrinėdama Lenkijos vargonų prospektus, nubraižė jų lyginamąsias schemas; Renkewitzo, Jancos ir Fischerio studijoje analogiškai susisteminti Karaliaučiaus meistro Mosengelio vargonams būdingų modelių atvejai⁴¹⁴. Toliau pristatomi Vilniaus mokyklos meistrų vargonų prospektai klasifikuojami į keturias grupes:

1. Rerezentacinis Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipas ir jo variantai barokiniuose vieno manualo vargonuose;
2. Rerezentacinis Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipas ir jo variantai barokiniuose dviejų manualų vargonuose;
3. Kiti Vilniaus mokyklos meistrų vėlyvojo baroko vargonų prospektų modeliai;
4. Klasicistiniai Vilniaus mokyklos meistrų vargonų prospektai.

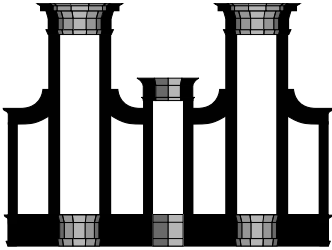
Pirmose dviejose grupėse dėmesys išskirtinai telkiamas į reprezentacinio, Vilniaus vargonų meistrų dažnai eksploatuoto prospekto modelius, kurie smulčiau diferencijuojami pagal instrumento dydį – vieno ir dviejų manualų vargonus. Vėlyvojo baroko vargonų prospektų tyrimą papildė klasicistinių prospektų aptarimas, kuris yra neatskiriamas, nes iš toliau lentelėse pateiktų vargonų prospektų pavyzdžių matyti, kad klasicistinių prospektų formos kildinamos iš barokinių modelių tarsi pastarųjų interpretavimas klasicistine maniera.

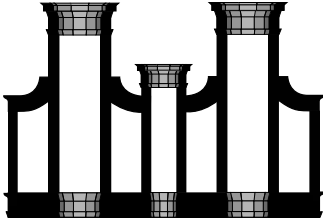
414 Jürgens, 1993; Smulikowska, 1989; Renkewitz et al., 2008, p. 70–72.

1. REPREZENTACINIS VILNIAUS MOKYKLOS VARGONŲ PROSPEKTO TIPAS IR JO VARIANTAI BAROKINIUOSE VIENO MANUALO VARGONUOSE

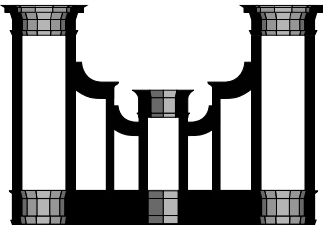
1. 1. Reprerentacinis prospekto tipas: 7 elementų kompozicija ir jos variantai

1. 1. 1. Septynių elementų kompozicija – reprerentacinis Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipas
- du aukšti poligonaliniai (daugiabriauniai) šoniniai bokštai
  - žemas trikampis centrinis bokštas
  - keturi šoninius bokštus juosiantys / tarpiniai laukeliai

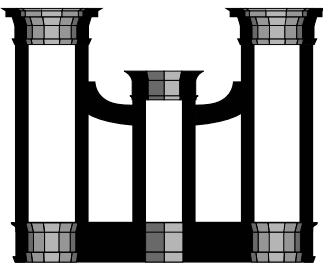

1. 1. 2. Tas pats kaip 1. 1. 1,
žemas centrinis bokštas taip pat poligonalinis

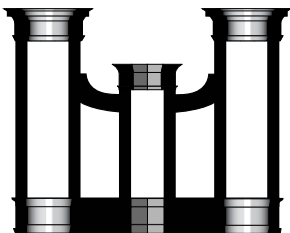

1. 1. 3. Tas pats kaip 1. 1. 1,
tik pakeistas tarpinių laukelių išdėstymas

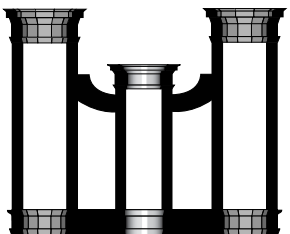
1. 2. Reprerentacinio Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipo SUSIAURINIMAS

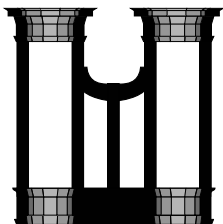
1. 2. 1. Penkių elementų kompozicija
Tas pats kaip 1. 1. 1, tik nėra išorinių laukelių
- du aukšti poligonaliniai šoniniai bokštai
  - žemas trikampis centrinis bokštas
  - du tarpiniai laukeliai

1. 2. 2. Tas pats kaip 1. 2. 1,
tik šoniniai bokštai pusapvaliai, nebriaunoti

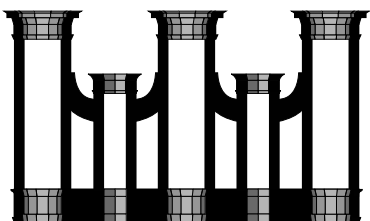

1. 2. 3. Tas pats kaip 1. 2. 1,
tik centrinis bokštas pusapvalis, nebriaunotas

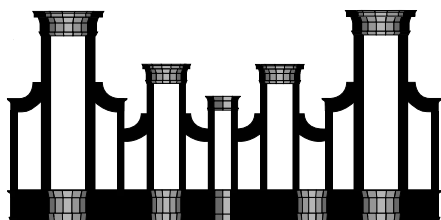

1. 2. 4. Keturių elementų kompozicija
Tas pats kaip 1. 2. 1,
tik nėra centrinio bokšto

1. 3. Reprezentacinio Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipo PRAPLĖTIMAS

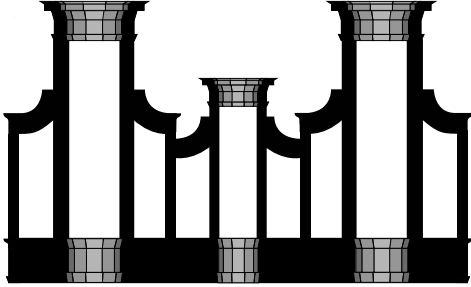

1. 3. 1. Devynių elementų kompozicija
Simetriškai sudvejintas 1. 2. 1 modelis
- trys aukšti poligonaliniai bokštai (du šoniniai ir centrinis)
  - du žemi trikampiai bokštai
  - keturi tarpiniai laukeliai

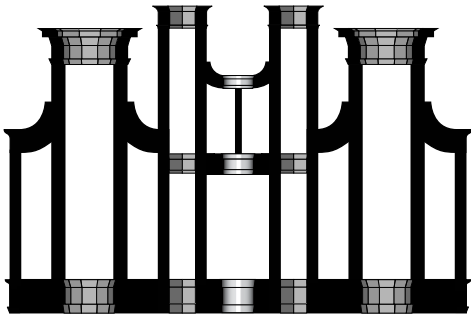
1. 3. 2. Trylikos elementų kompozicija
1. 1. 1 modelis, šonuose praplėstas tridalėmis kompozicijomis pedalamams
- du aukšti poligonaliniai šoniniai bokštai
  - du žemesni poligonaliniai bokštai
  - žemas trikampis centrinis bokštas
  - aštuoni bokštus juosiantys / tarpiniai laukeliai

2. REPREZENTACINIS VILNIAUS MOKYKLOS VARGONŲ
 PROSPEKTO TIPAS IR JO VARIANTAI
 BAROKINIUOSE DVIEJŲ MANUALŲ VARGONUOSE

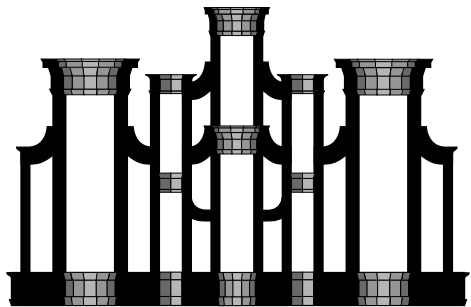
2. 1. Vieno tarpsnio kompozicija

---

2. 2. Dviejų tarpsnių centrinė dalis
 (*Hauptwerk* ir *Oberwerk*),
 siaura kompozicija

---

2. 3. Dviejų tarpsnių centrinė dalis
 (*Hauptwerk* ir *Oberwerk*),
 plati kompozicija

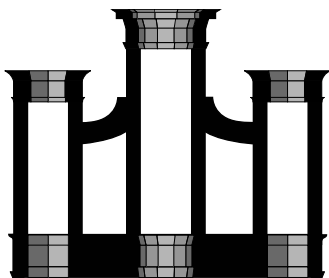
---

3. KITI VILNIAUS MOKYKLOS MEISTRŲ VĒLYVOJO BAROKO VARGONŲ PROSPEKTŲ MODELIAI

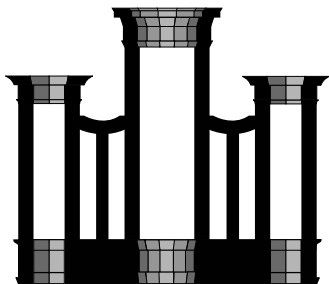
---

3. 1. Tribokštė kompozicija (su aukščiausiu centriniu bokštu) ir jos variantai

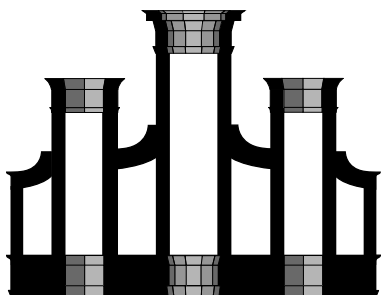

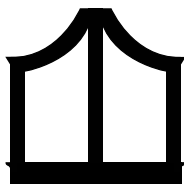
3. 1. 1. Penkių elementų kompozicija
- aukščiausias poligonalinis centrinis bokštas
  - du žemesni trikampiai šoniniai bokštai
  - du tarpiniai laukeliai
-

3. 1. 2. Tas pats kaip 3. 1. 1,
tik sudvejinti tarpiniai laukeliai
-

3. 1. 3. Septynių elementų kompozicija
Tas pats kaip 3. 1. 1,
tik su išoriniais laukeliais
-

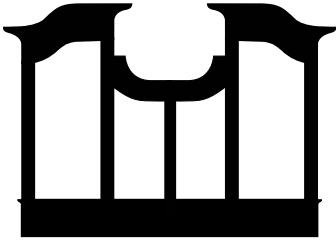

3. 1. 4. Dviejų lenktų laukelių kompozicija
Redukuotas tribokštės kompozicijos
pavidalas
-

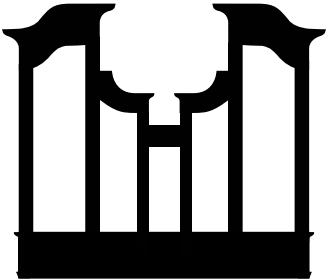
---

3. 2. Dvibokštės kompozicijos modeliai

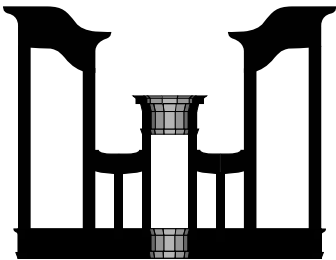

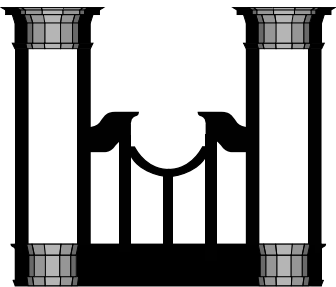
3. 2. 1. Keturių elementų kompozicija
lenkti šoniniai laukeliai / bokšteliai
centras dviejų laukelių, bebokštis

3. 2. 2. Penkių elementų kompozicija
Tas pats kaip 3. 2. 1, tik centre
įkomponuotas žemas laukelis / bokštelis

3. 2. 3. Penkių elementų kompozicija
Tas pats kaip 3. 2. 1, tik centre
įkomponuotas bokštelis (gali būti
poligonalinis), šoninių bokštų
karnizai lenkti į kitą pusę. Galima šios
kompozicijos versija su sudvejintais
tarpiniais laukeliais

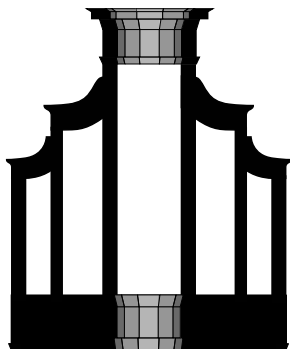

3. 2. 4. Šešių elementų kompozicija
Tas pats kaip 3. 2. 1, tik praplėstas dviem
aukštais poligonaliniais šoniniais bokštais
-

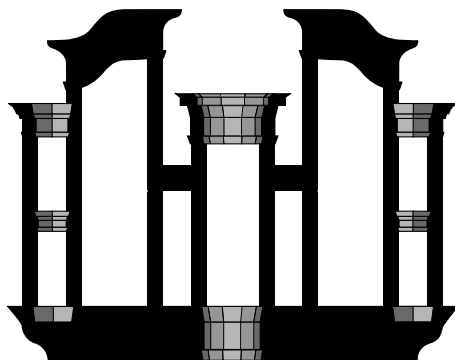
---

3. 3. Mišrios kompozicijos modeliai

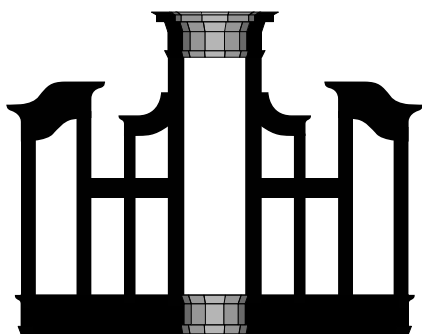
---

3. 3. 1. Penkių elementų kompozicija
- piramidės forma
  - aukštas, poligonalinis centrinis bokštas

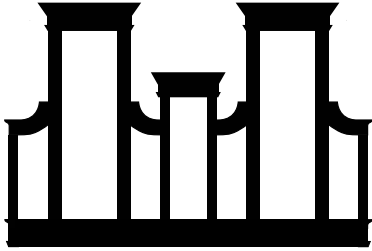
3. 3. 2. Septynių elementų kompozicija
- du aukšti, lenkti šoniniai bokštai
  - du dvitarpiniai, trikampiai žemesni bokšteliai šonuose
  - žemas, poligonalinis centrinis bokštas
  - du tarpiniai laukeliai

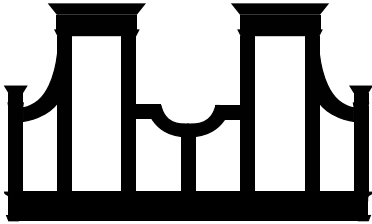
3. 3. 3. Penkių elementų kompozicija
- du žemi, lenkti šoniniai bokštai
  - aukštas poligonalinis centrinis bokštas
  - tarpiniai laukeliai sudvejinti ir dviejų aukštų
-

4. KLASICISTINIAI VILNIAUS MOKYKLOS PROSPEKTAI

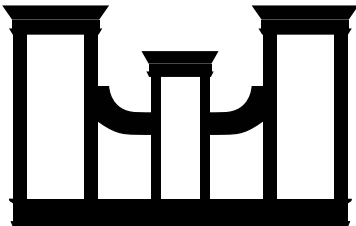
4. 1. Du dominuojantys šoniniai bokštai

4. 1. 1. Septynių elementų kompozicija
Klasicistinis 1. 1. 1 modelis,
galimos variacijos:
- laukelių viršus / karnizas tiesus arba lenktas
  - šoniniai bokštai plokšti arba trikampiai, arba su stogeliu (frontonu)

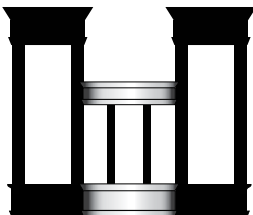
4. 1. 2. Šešių elementų kompozicija
Tas pats kaip 4. 1. 1,
tik be centrinio bokštelio

4. 1. 3. Penkių elementų kompozicija
Tas pats kaip 4. 1. 1, tik be išorinių laukelių. Tarpinių laukelių karnizai lenkti arba tiesūs

4. 1. 4. Keturių elementų kompozicija
Tas pats kaip 4. 1. 1, tik be centrinio bokštelio ir išorinių laukelių

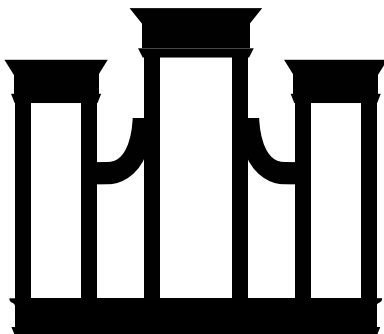
4. 1. 5. Trijų elementų kompozicija
Tas pats kaip 4. 1. 1, tik be centrinio bokštelio ir išorinių laukelių, centre – vienas laukelis (trijų dalių)

---

4. 2. Klasicistinė tribokštė kompozicija (su aukščiausiu centriniu bokštu) ir modifikacijos

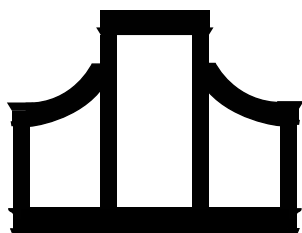

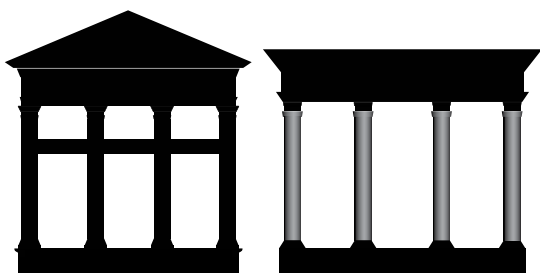
4. 2. 1. Penkių elementų kompozicija (klasicistinis 3. 1. 1 variantas)
- aukščiausias centrinis bokštas
  - du žemesni šoniniai bokštai
  - du tarpiniai laukeliai (lenkti arba tiesūs)

4. 2. 2. Septynių elementų kompozicija (klasicistinis 3. 1. 3. variantas)
Praplėstas 4. 2. 1 modelis (su išoriniais laukeliais)

4. 2. 3. Trijų elementų kompozicija
Redukuotas 4. 2. 1 modelis (be šoninių bokštų), su lenkais arba tiesiais laukelių karnizais

4. 2. 4. Trijų elementų kompozicija
Klasicistinės statinių architektūros atkartojimas
-

*Reprezentacinis Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipas
ir jo variantai (1 ir 2 grupės)*

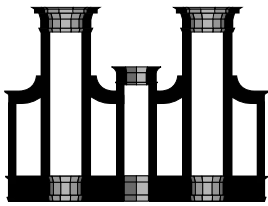
Vilniaus vargonų meistrų darbuose dažniausiai aptinkami 1 ir 2 grupių prospektų modeliai. Skirstymas į dvi grupes pagal vieną ir du manualus neatsitiktinis, nes XVIII a. vargonų prospekto struktūrą tiesiogiai lėmė instrumento dydis, pavyzdžiui, oro dėžių su vamzdžiais ir mechanika specifika, prospektinių vamzdžių išdėstymas. Atkreiptinas dėmesys, kad Vilniaus mokyklos atstovams priskiriamams vargonams nebūdingas *savarankiškas* pedalų vamzdynas; gausioje vieno manualo vargonų grupėje pedalų vamzdyną turėjo tik vieni – Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios didieji vargonai, o dviejų manualų vargonų grupėje – tik Vilniaus bernardinų bažnyčios instrumentas (abiejų vargonų prospekte stovėjo ir pedalų principinių registrų vamzdžiai).

Analizuojant 1 ir 2 grupių prospektų pavyzdžius, pastebimas skirtingas didžiųjų šoninių poligonalinių bokštų antablementų (karnizų) išgaubimas. Per keliasdešimt metų jis keitėsi atitinkamai:

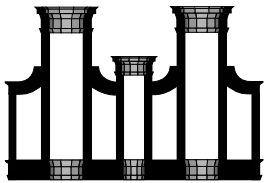
- XVIII a. 7–9 dešimtmečiais sukurtiems Vilniaus mokyklos meistrų prospektams būdingesni mažiau išgaubti bokštai, antablementų priekyje ryškūs įgilinimai (pavyzdžiui, Linkuvos, Vilniaus bernardinų, Vilniaus Šv. Jurgio, Jiezno, Prienu, Šiaulių katedros, Vilniaus Šv. Jonų bažnyčių vargonuose);
- nuo XVIII a. 9 dešimtmečio vidurio bokštai tapo labiau išgaubti, antablementų įgilinimų nebeliko (pavyzdžiui, Šeduvos, Tytuvėnų, Medininkų, Sedos, Semeliškių, Vėžaičių, Kantaučių, Eigirdžių bažnyčių vargonuose).

Hamburgo, Gdansko ar Karaliaučiaus meistrų vargonuose gaubti poligonaliniai, beveik pusapvaliai bokštai aptinkami anksčiau – XVII–XVIII a. Tuo tarpu Vilniaus meistrų didžiųjų vargonų prospektuose juos imta naudoti nuo XVIII a. 9 dešimtmečio, nors mažuose Vilniaus mokyklos atstovų vargonų prospektuose gaubti bokštai aptinkami ir anksčiau, apie 1765-uosius (pavyzdžiui, Kėdainių Šv. Jurgio, Pasienės bažnyčiose). Taip pat pastebėta, kad Vilniaus meistrų mažųjų vargonų prospektai, lyginant su daugelio Hamburgo, Gdansko ar Karaliaučiaus meistrų tokio dydžio prospektais, skiriasi ir plokščiųjų tarpinių laukelių karnizais. Vilniaus vargonų prospektuose šių laukelių viršutiniai karnizai yra lenkti, o kitų mokyklų prospektuose pastarieji karnizai dažniausiai buvo tiesūs (horizontalūs).

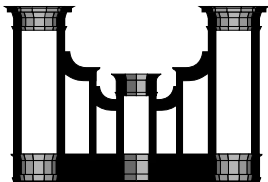
Toliau aptariamą 1 grupės pavyzdžiai, apimantys vieno manualo vargonus. Jų struktūra kildinama iš prospekto pirmavaizdžio, kurį sudaro septynios dalys: trys į priekį išsikišę bokštai (du aukšti, poligonaliniai šoniniai bokštai ir centrinis trikampis bokštėlis) ir keturi lygūs laukeliai.

Seniausias išlikęs, 1. 1. 1. variantą (prospekto pirmavaizdį) atitinkantis pavyzdys – tai Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios vargonai (~1760–1770), juose stačiakampis prospekto cokolis plastiškai atkartoja viršutinės dalies išlankstymus. Keliais dešimtmečiais vėlesnių Siesikų⁴¹⁵ (M. Zelle, 1782), Šeduvos (iki 1792), Tverų (~1800), Sedos (1803), Apytalaukio (XIX a. pr., po 1807), Lašių (1798) bažnyčių vargonų prospektų poligonaliniai bokštai labiau išgaubti, o cokoliai statiškesni, ne lenkti. Šis modelis būdingas ir Apytalaukio bei Lašių bažnyčių vargonams, bet jų prospektų puošybos elementai jau klasicistiniai (6 iliustr.). Rytprūsių meistrų darbuose 1. 1. 1 variantą atitiktų Mosengelio arba Caspari (meistras tiksliai nenustatytas) vargonai Kaimės liuteronų bažnyčioje (~1725 / 1733–1735) ir 1734–1737 m. meistro Caspari vargonų pozityvas Karaliaučiaus Neurosgerteno rajono bažnyčioje (p. 97: 34 pvz.).

1. 1. 2. prospekto modelis yra beveik analogiškas 1. 1. 1., išskyrus centrinį bokštą – šiame variante jis daugiabriaunis. Seniausi šio varianto prospektai išliko Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje (~1770), Šiaulių katedroje⁴¹⁶ (~1770), Joniškio (~1770–1780, Molėtų r.), Jiezno (iki 1782) bažnyčiose, keliais dešimtmečiais vėlesnis yra Jūžintų (po 1792) bažnyčios vargonų prospektas. Dauguma šio tipo prospektų priklauso seniausiųjų prospektų grupei, jų karnizuose ryškūs įgilinimai. Tačiau Jūžintų prospekte visi bokštai apvalesnių formų, būdingų vėlesniems šio tipo vargonams (7 iliustr.).

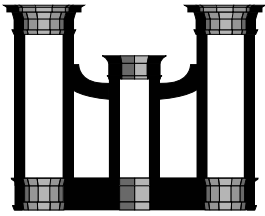
1. 1. 3. variantą, kaip ir 1. 1. 1., sudaro du gaubti poligonaliniai bokštai, centrinis trikampis bokštėlis ir visus tris bokštus jungiantys keturi lygūs (negaubti) laukeliai. Tačiau lyginant su 1. 1. 1. modeliu, laukelių vieta yra pakeista, t. y. visi laukeliai įkomponuoti tarp didžiųjų bokštų ir leidžiasi žemyn iki centro. Antras skirtumas – bokštuose stovinių vamzdžių skaičius: daugelyje 1. 1. 1. tipo prospektų bokštuose stovi po 5 vamzdžius, o 1. 1. 3. varianto kiekviename bokšte įstatyta po 7 vamzdžius. Žinomas vienintelis tokios kompozicijos pavyzdys – Stakliškių bažnyčios vargonai (po 1782) (8 iliustr.). Iš viso Stakliškių vargonų prospekte yra 53 vamzdžiai,

415 1847 m. vargonai perkelti iš Barūnų bazilijonų bažnyčios (Baltarusija).

416 Vargonai į Šiaulių katedrą buvo perkelti 1963 m. iš uždarytos Kauno Švč. Trejybės bernardinų bažnyčios (dab. kunigų seminarija; duomenys iš KPC archyvo, Šiaulių Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus katedros vargonų byla, ~1980). 1995 m. Šiaulių katedros vargonai išmontuoti, jų vietoje pastatyti nauji. Išardytas vertingas prospektas buvo perduotas Vilniaus arkivyskupijos kurijai, kur šiuo metu saugomas dalimis.

pagal vamzdžių skaičių ir menzurą tikėtina, kad prospekte tilpo visi registro *Principal 4'* vamzdžiai, o instrumento diapazonas buvo C–d⁷⁷. Rokokinio Stakliškių bažnyčios vargonų prospekto struktūrai artimi vėlesni unikalūs, nežinomo meistro vargonai Žemaičių Naumiesčio katalikų bažnyčioje (1831)⁴¹⁷. Žemaičių Naumiesčio prospekto pagrindą sudaro du aukšti šoniniai bokštai⁴¹⁸, tokios vargonų prospekto kompozicijos nei Lietuvoje, nei Rytprūsijoje ar Lenkijoje daugiau neaptikta. Instrumento vidaus ypatumai (pavyzdžiui, įrašai ant vamzdžių vokiečių kalba) leidžia manyti meistrą atvykus iš Prūsijos. Kompoziciniu požiūriu artima ir originali keturbokštė Varlaukio bažnyčios vargonų (XIX a. pr.) prospekto kompozicija: du aukšti poligonaliniai bokštai šonuose, du žemesni trikampiai bokšteliai ir dviejų laukelių centras su trimituojančiu angelu. Šiame prospekte galima įžvelgti ir Vilniaus mokyklos įtaką, tačiau vargonų pagaminimo požiūriu tai – provincialus kūrinys, jį priskirti kuriai nors mokyklai keblu (8 iliustr.).

1. 2. pogrupyje suklasifikuoti redukciniai (t. y. sumažinti, susiaurinti) reprezentacinio prospekto tipo pavidalai – penkių ir keturių elementų kompozicijos. Penkių elementų kompozicija ir jos modifikacijos buvo bene dažniausiai paplitusios.

1. 2. 1. variantas atitinka pirmavaizdžio modelį, tik be išorinių laukelių. Šios barokinio prospekto kompozicijos Lietuvoje aptikta net 70-ies metų laikotarpiu: seniausias fragmentiškai išlikęs pavyzdys – vargonai Prienų bažnyčioje (1767–1769)⁴¹⁹, bene vėliausi – Kantaučių (1815)⁴²⁰ ir Eigirdžių (1835–1836) bažnyčiose. Vieni šiam pogrupiui priskiriami prospektai daugiau orientuoti į aukštį, kiti – į plotį,

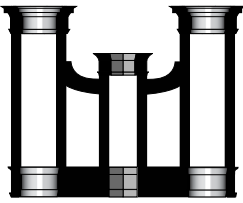
417 Žemaičių Naumiesčio bažnyčios 1839 m. vizitacijos dokumente minimi „geri 13 balsų vargonai, padaryti 1831 m.“ (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 249, l. 216v).

418 Šoninių bokštų antablementų viršuje esantys smailūs trikampiai skydai pridėti tik XX a.

419 Prienų bažnyčios vargonai XIX a. pab.–XX a. buvo kelis kartus radikaliai perdaryti. Remiantis prospekto analogais ir natūros tyrimų duomenimis, galima teigti, kad dabartinį vargonų prospekto pagrindą sudarantys du poligonaliniai bokštai pradžioje stovėjo ant choro balkono krašto, virš dviejų šoninių konsolių ir gaubto poligonalinio karnizo; virš centrinės konsolės ir karnizo buvo įkomponuotas trikampis bokštelis, o jo šonuose – du tarpiniai laukeliai. Taip pat manoma, kad choro balkonas buvo siauresnis, nesiekė šoninių navų ir buvo praplatintas XIX a. pab.–XX a. pr. Prospekto pagrindinė dalis tik XX a. pirmoje pusėje, montuojant naują instrumentą, buvo nukelta nuo cokolio (dab. choro parapetas) ir kelis metrus pastumta gilyn, kad liktų vietos choristams. Apie Prienų vargonus taip pat žr. Aleksandravičiūtė, 2002; *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio*, 2001, p. 451; Prienų bažnyčios 1782 m. vizitacija (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3491).

420 Kantaučių bažnyčios vargonai trumpai apibūdinami, jų data minima 1828 m. vizitacijoje (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 238, l. 338): *Organ nowy w r[oku] 1815 sprawiony na glosach udnascie z trompetem, bęben y gwiazda dwonasta, struktury smier... błękitno malowany częscia pozłacony* („Vargonai nauji, 1815 m. padaryti, 11 balsų su trompetu, būgnu ir žvaigžde dvylikta, struktūra ... žydrai dažyti, dalis auksuota“). Ta pati informacija pakartota 1841 m. vizitacijoje (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 253, l. 118) ir vėliau.

tačiau bendras elementų skaičius nekinta. Tarp išraiškingiausių šio tipo prospektų minėtini Semeliškių⁴²¹ (1781), Kėdainių Šv. Juozapo (~1790), Kėdainių Šv. Jurgio (~1760–1770), Senujų Vosyliškių⁴²² (~1770), Pivašiūnų (XIX a. pr.), Medininkų (XVIII a. 4 ketv.), Rozalimo (1796), Notėnų (XIX a. pr.), Kriaunų (~1780), Skaudvilės (tarp 1797 ir 1806), Panemunėlio (XVIII a. pab.), Joniškėlio (1803), Balbieriškio (1802, vargonai sudegė 2013), Vidsodžio (~1807)⁴²³, Vėžaičių (1808)⁴²⁴, Gaurės (1808)⁴²⁵, Batakių (XIX a. pr., vargonai sudegė 1971), Tūbinių (XIX a. I p.) bažnyčiose; į šį Vilniaus vargondirbystės mokyklos mažųjų prospektų tipą labai panašus Theodoro Tiedemanno (Vyresniojo) vargonų Penkovo bažnyčioje (1777) prospektas (9 iliustr.).

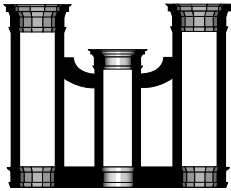

1. 2. 2. variantas yra 1. 2. 1. kompozicijos analogas, tačiau šoniniai bokštai vietoj poligonalinių yra puspalviai. Žinomas vienintelis išlikęs šio tipo prospektas

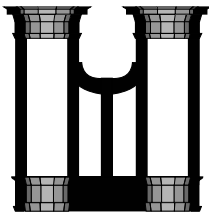
1. 2. 2. variantas yra 1. 2. 1. kompozicijos analogas, tačiau šoniniai bokštai vietoj poligonalinių yra puspalviai. Žinomas vienintelis išlikęs šio tipo prospektas

- 421 *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio*, 2001, p. 161; Semeliškių bažnyčios 1782 m. vizitacija (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3941).
- 422 Remiantis vietinių žmonių pasakojimu (2005 m. ekspedicija), Senujų Vosyliškių Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčioje stovintys vargonai yra perkelti iš Naujųjų Vosyliškių (arba Vosyliškių, brus. *Baciūnki*, Baltarusija) dominikonų vienuolyno Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios. Kyla klausimas – kada vargonai buvo perkelti, nes Naujųjų Vosyliškių bažnyčia 1832 m. buvo paversta cerkve, o dabartinė Senujų Vosyliškių bažnyčia pastatyta tik XIX–XX a. sandūroje (Paliušytė, 2012, p. 388). Tikėtina, kad iki XIX a. pabaigos Senosiose Vosyliškėse stovėjo senoji bažnyčia, iš kurios į dabartinę bažnyčią vargonai ir buvo perkelti.
- 423 Vidsodžio bažnyčia pastatyta tik 1939 m., ir tai yra pirmoji šios parapijos bažnyčia. Vadinasi, vargonai į ją buvo perkelti iš kitos bažnyčios. Ant vargonų rėmo skydo esantys įrašai pateikia informacijos apie vargonų remontus, juos atlikusius meistrus ir pinigų aukojusius kunigus, tačiau nėra nurodyta jokie vietovardžiai. Įrašų tekstas netaisytas:
1. *Przestrojony Organ r. 1872. decembra 20 przez Majstra / Franciszka Syderoniczę i organmistrego Antonę Dómbrowskiego / Ks. był szlager – :*
  2. *Przeprawiony Organ 1884 r. października 20 dnia przez Kazimierza Klopikowskiego Skonszczoney (?) przez Felisjana (?) Woyasz (?)*
  3. *Ks. Szatyńskię / [byl...] organisty ... / Przestrojony Nanowo Organ – 1895 roku / przez Majstra Franciszka Syderoniczę*
  4. *Tuos vargonus nušluoje ir sustate / P. M. Jakovičius pabaigoje Rugsėjo 1907 metos / Kun. Leonas Augutis* Paskutinėje citatoje 1907 m. minimas kunigas Leonas Augutis tikriausiai buvo bažnyčios, kurioje taisyti šie vargonai, klebonas. Yra žinoma, kad kunigas Leonas Augutis (Awgutis) gimė 1868 m., kunigu išventintas 1894 m., nuo 1905 m. paskirtas Upynos (Telšių r.) bažnyčios kunigu (*Directorium bonorum canoniarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in annum Domini bissextilem MCMVIII*, 1908 m. Telšių vyskupijos Žemaičių vyskupijos parapijų, kunigų sąrašai ir kt. žinios, p. 179, 169). Trečioje citatoje minimas kunigas Vladislovas Šatynskis (Władysław Szatyński) 1885 m. klebonavo Upynoje (*Directorium...*, p. 169). Remiantis šiais faktais daroma prielaida, kad vargonai į Vidsodžio bažnyčią pateko iš Upynos bažnyčios (Upyna buvo Luokės bažnyčios filija), o vargonai gali būti datuojami 1807 m., kai buvo pastatyta Upynos bažnyčia.
- 424 Vargonai datuojami pagal Misių & Šinkūnas, 1993, p. 351.
- 425 Vargonų viršuje viename iš kartušų buvo įrašas *Soli Deo Honor Et Gloria Anno Domini 1808*. Prospekto architektūrinė kompozicija ir puošyba būdinga XIX a. pradžios vargonams Žemaitijoje, todėl remiantis analogais (Sedos, Vidsodžio, Vaiguvos bažnyčių vargonais) manoma, kad 1808 m. data žymi vargonų sukūrimo laiką. 1971 m. bažnyčia ir vargonai sudegė.

Lietuvoje – meistrui Joachimui Friedrichui Scheeliui priskiriami vargonai Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčioje (1763–1765). Pagal tokį pat modelį panašiu metu galėjo būti sukurti vargonai Ratnyčios, Dunilovo dominikonų ir Nesvyžiaus Šv. Jono dominikonų bažnyčiose⁴²⁶. Beveik analogiški vargonų prospektai išliko Gardino pranciškonų bažnyčioje – tai Rytų Prūsijos meistro Mateusza Krajeńskio⁴²⁷ darbas (1750), taip pat – vargonai Kuldygos katalikų bažnyčioje (~1760–1770), hipotetiškai priskiriami Kuršo meistrui Paului Froelichui (apie Scheeliui, Krajeńskui ir Froelichui priskiriamus vargonus plačiau rašyta p. 91–92: 32 pvz.).

1. 2. 3 variantas yra 1. 2. 1. kompozicijos analogas, tik čia centrinis bokštelis yra pusapvalis. Lietuvoje minėtini tokio tipo prospektai – tai Michaelio Zelle's vargonai Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje (1780, vargonai neišliko) bei nežinomų meistrų vargonai Vilniaus Šv. Mikalojaus (~1770) ir Suvainišio (~1782) bažnyčiose (10 iliustr.). Analogišką prospekto variantą galima išvelgti ir Froelicho vargonuose Kuncendorfo katalikų bažnyčioje, tik visi trys bokšteliai yra pusapvaliai (1755) (apie Froelicho vargonus plačiau rašyta p. 66–68: 18 pvz.).

Keturių elementų 1. 2. 4. kompozicija – tai dar labiau sumažinta reprezentacinio prospekto versija. Lyginant su 1. 2. 1. tipu, čia atsisakyta centrinio bokštelio. Pirmasis toks Vilniaus meistrų pavyzdys – tai 1765 m. sukurti vargonai Pasienės bažnyčioje, bene vėliausias – Judrėnų (~1810) bažnyčios vargonai. Minėtini ir kiti šio tipo prospektai: Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios Oginskių koplyčioje (~1770), Antazavės (1795), Pabaisko (XVIII a. pab.), Tabariškių (XVIII a. pab.), Vaiguvo (po 1804)⁴²⁸, Lieplaukės (1807)⁴²⁹ bažnyčiose, Slanimo (XVIII a. II p.) bernardinų bažnyčioje (11 iliustr.). Panašia keturdale struktūra pasižymi ir Juozapavos bažnyčioje stovinčių nenustatytos autorystės vargonų (~1830) prospektas (11 iliustr.). Tačiau šių vargonų meistras veikiausiai buvo ne iš Vilniaus mokyklos, o Johannes Theodoras Tiedemannas iš Kuršo meistrų Tiedemannų

426 Apie pastaruosius trejus vargonus liudija išlikę autentiški XVIII a. pabaigos vargonų prospektų projektai-eskizai Nr. 18 ir 21 (plačiau žr. p. 144–146).

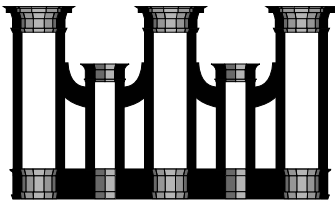
427 Dorawa, 1999, p. 85.

428 1804 m. Vaiguvoje buvo pastatyta nauja bažnyčia, o vargonų stilistika atitinka šį laikotarpį, todėl vargonų datavimas gali būti siejamas su bažnyčios pastatymo metais.

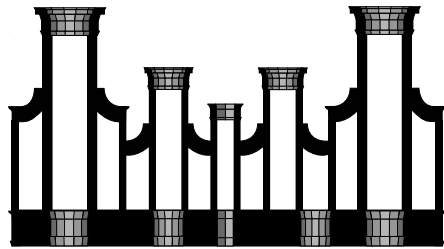
429 1841 m. Lieplaukės bažnyčios vizitacijoje minimi „1807 m. pastatyti nauji 9 balsų vargonai, 1839 m. naujai suremontuoti ir pernešti iš senosios bažnyčios“ (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 253, l. 23).

giminės. Yra žinoma, kad jis ~1835 m. prisistatinėjo kaip meistras iš Šiaulių⁴³⁰, Juozapavos kaimas yra kaip tik Šiaulių rajone, be to, nebriaunoti Juozapavos vargonų šoninių bokštų karnizai aptinkami ankstesniuose, meistro tėvo Theodoro Tiedemanno (Vyresniojo) vargonuose Kaimelio, Pašušvio bažnyčiose (Tiedemanno vargonai plačiau aptariami p. 78, 80: 24 pvz.). Keturdalė prospekto forma matoma ir dar anksčiau – 1753 m. Bėrvaldės katalikų bažnyčiai sukurtuose Froelicho vargonuose (apie Froelicho vargonus rašyta p. 66–68: 18 pvz.). Tikėtina, Froelicho 1767 m. sukurti 10 balsų vargonai Alsėdžių bažnyčiai taip pat buvo dvibokščiai⁴³¹, tačiau vargonai neišlikę.

1. 3. pogrupyje suklasifikuoti reprezentacinio prospekto tipo padidinimo, praplėtimo pavyzdžiai.

1. 3. 1. variantas yra simetriškai sudvejintas
1. 2. 1. prospekto modelis. Nevarėnų bažnyčios vargonai (1821)⁴³² – vieninteliai, turintys tokią prospekto kompoziciją. Laukelių ir bokštelių skaičiumi jis panašus į Janapolės bažnyčios vargonų (1815) prospektą, bet skiriasi bokštelių ir laukelių proporcijomis (12 iliustr.). Janapolės bažnyčios vargonai Vilniaus mokyklai nepriskiriami, jų struktūra artimesnė Kuldygos Šv. Kotrynos evangelikų liuteronų bažnyčios vargonams (1715), kurių autorius – Kuršo meistras Cornelius Rhaneus (Jaunesnysis; apie šio meistro vargonus rašyta p. 86, 88: 29 pvz.).

1. 3. 2. prospekto modelį sudaro trylikos elementų kompozicija, kildinama iš vilnietiškojo vargonų prospekto pirmavaizdžio, kuris šonuose simetriškai praplėstas dviem didžiaisiais bokštais ir juos juosiančiais laukeliais. Šiuose bokštuose ir lauke-

liuose stovi pedalų vamzdžiai, o centrinėje septynių elementų kompozicijoje sumontuoti vamzdžiai priklauso manualui. Žinomas šio tipo pavyzdys – tai Nicolausui Jantzoniui priskiriamas rekonstruotas Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios didžiųjų vargonų (1765–1766) prospektas (vargonai į šią bažnyčią perkelti iš Polocko

430 Gučas, 2009, p. 48.

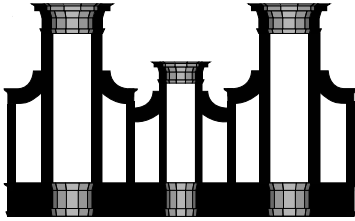
431 Apie vargonus rašoma Alsėdžių bažnyčios 1806 m. vizitacijoje (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 578).

432 Gučas, 2009, p. 309. Dokumentuose minima, kad kurį laiką Nevarėnų bažnyčios vargonų prospektas buvo nedažytas.

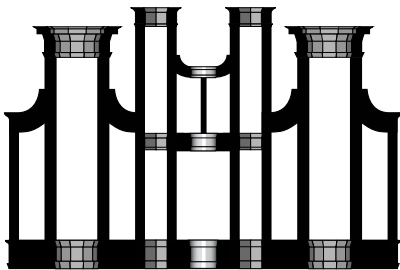
jėzuitų bažnyčios, autentiško prospekto rekonstrukcijos ir autorystės klausimai aptariami penktame skyriuje, p. 212–221) (13 iliustr.).

2 grupėje analizuojami dviejų manualų vargonai pasižymi stipriai praplėsta prospekto pirmavaizdžio struktūra. Didesnes prospekto proporcijas, atskirų jo elementų – tarpsnių, bokštų, laukelių – dydį ir skaičių tiesiogiai lėmė instrumento apimtis, kitoks prospektinių vamzdžių ir įrengimų išdėstymas vargonų viduje. Iš didžiųjų, dviejų manualų Vilniaus mokyklos vargonų iki mūsų dienų išliko Nicolauso Jantzono ir Mateuszo Raczkowskio darbai. Apie kitų Vilniaus meistrų didžiuosius vargonus yra žinomas tik istorinis faktas, kad 1758–1759 m. Belyničių karmelitų bažnyčioje dviejų manualų vargonus pastatė Vilniaus meistras Ludwikas Klimowiczius, bet vargonai neišliko ir net nežinoma, kaip jie atrodė.

2 grupės prospektų pagrindą sudaro du aukšti šoniniai bokštai ir dviejų tarpsnių centrinė dalis (išskyrus Budslavo bažnyčios ir Vilniaus arkikatedros vargonus, kurių prospekto centrinė dalis yra vieno tarpsnio). Detalesnį šios grupės vargonų klasifikavimą į tris pogrupius lėmė prospekto struktūros, proporcijų, taip pat ir laikotarpio skirtumai.

2. 1. varianto prospektams būdinga vieno tarpsnio, 9 laukelių kompozicija. Prospektą sudaro trys tridaliai elementai (bokštas ir jį juosiantys laukeliai). Šoniniai elementai priklauso pirmajam manualui (prospekte stovi registro *Principal 8'* vamzdžiai), o centrinis – antrajam manualui (prospekte stovi registro *Principal 4'* vamzdžiai). Žinomi dveji išlikę šios kompozicijos vargonai – Nicolauso Jantzono darbas Budslavo bažnyčioje (1781/1783) bei šiam meistrui priskiriamas hipotetiškai rekonstruotas autentiškas Vilniaus arkikatedros vargonų prospektas⁴³³ (~1780–1785), kuris čia buvo perkeltas XIX a. iš uždarytos Vilniaus augustinų bažnyčios. Šie vargonai buvo sukurti panašiu metu, beveik identiški, tačiau Budslavo prospektas didesnis (14 iliustr.).

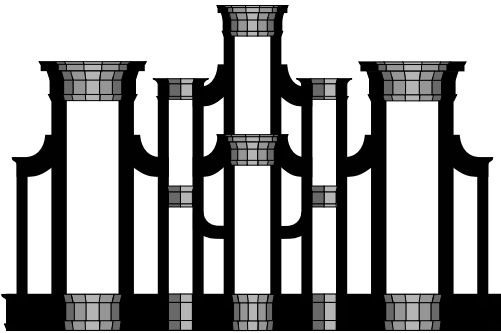

2. 2. variantui būdinga siaura, dviejų tarpsnių, 13 laukelių kompozicija. Žinomi trys išlikę šio tipo kompozicijos prospektai Troškūnų (1787–1789), Tytuvėnų (1789) ir Kurtuvėnų (1792–1793) bažnyčiose. Visuose 2. 2. tipo vargonuose prospekto centre yra įkomponuota arfa griežiančio

433 Vilniaus arkikatedros vargonų autorystės klausimas aptariamas p. 221–228.

karaliaus Dovydo skulptūra⁴³⁴. Tarpusavyje šiam tipui priskiriami trys prospektai šiek tiek skiriasi centrinės dalies bangavimu: Troškūnų prospekte centrinė dalis tik nedaug išgaubta, o Tytuvėnų ir Kurtuvėnų vargonuose ši dalis grakščiai vinguriuodama suformuoja pusapvalį bokštelį (15 iliustr.). Ši prospekto kompozicija panaši į 2. 3. tipą – vargonus Linkuvos ir Vilniaus bernardinų bažnyčiose, tačiau skiriasi pločiu, aukščiu ir centrinės dalies laukelių bei bokštelių kompozicija. 2. 2. tipo prospektų pagrindas yra registro *Principal 16'* vamzdžiai (nuo tono G), o 2. 3. tipo – *Principal 8'* vamzdžiai.

2. 3. variantas – bene didžiausias reprezentacinio modelio išplėtimas – tai plati dviejų tarpnių, 18 elementų kompozicija. Žinomi išlikę du šio tipo vargonai: Linkuvos (1764–1765) ir Vilniaus bernardinų (1764–1766) bažnyčiose (16 iliustr.). Tuo pačiu metu sukurti vargonų prospektai yra beveik identiški, skiriasi tik dydžiu, prospektinių vamzdžių skaičiumi bei funkcine vamzdžių paskirtimi (priklausymu manualų ar pedalų klaviatūroms).

Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonai turėjo savarankiškus pedalus, kurių bosiniai registro *Principal 8'* vamzdžiai stovėjo prospekto kairėje⁴³⁵. Linkuvos vargonai pedalų neturėjo, prospekte stovėjo pirmajam ir antrajam manualams priklausantys vamzdžiai⁴³⁶, taip pat ši prospektą puošė dalis mažų dekoratyvinių vamzdžių, įterptų dėl simetrijos ir proporcijų.

434 Karaliaus Dovydo figūra centrinėje pirmo tarpnio prospekto dalyje dažnai buvo naudojama ir Karaliaučiaus mokyklos meistrų kūriniuose, tačiau jų darbai – kitokios prospekto kompozicijos.

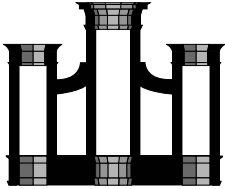
435 Vilniaus bernardinų bažnyčios dokumentuose (*Chronologia erectionis*) rašoma, kad vargonuose pedalų vamzdynas buvo „dešinėje choro pusėje“ (t. y. kairėje pusėje žiūrint į prospektą nuo altoriaus), jiems priklausė dalis prospektinių vamzdžių (visuose pirmo tarpnio kairės pusės laukeliuose iki centro). Ir pirmojo manualo, ir pedalų dispozicija turėjo po registrą *Principal 8'*, manualo dėžė buvo „viena, nepadalyta“.

436 Ištyrus Linkuvos vargonų prospektą ir vienuolyne atskirai sandėliuotas oro dėžes matyti, kad prospekte pedalų vamzdynas tilpti negalėjo, nes bendras prospekto plotis – 620 cm. Kadangi dvi atskirai stovinčios pirmojo manualo oro dėžės buvo 480 cm pločio (~240 x 2), likęs plotas (~140 cm) turėjo būti panaudotas traktūros traukėms ir balansomis, nes prospekto centre buvusi originali griežykla buvo apie 130 cm pločio. Todėl darytina prielaida, kad Linkuvos vargonuose savarankiško pedalų vamzdyno nebuvo, apie tai neužsimenama ir archyvuose Linkuvos bažnyčios dokumentuose.

*Kiti Vilniaus mokyklos meistrų vėlyvojo baroko
vargonų prospektų modeliai (3 grupė)*

Greta originalių, Vilniaus mokyklą reprezentuojančių vargonų prospektų Lietuvos vargonų pavelde matyti Vokietijos, Gdansko ar Karaliaučiaus meistrų darbams artimesnių architektūrinių sprendimų. Juos nuspręsta sujungti į 3 grupę, nes išlikusių vargonų analizė, pagrįsta archyviniais šaltiniais, instrumentų natūros, autorystės tyrimais ir analogais, rodo, kad tokie vargonai taip pat priskiriami Vilniaus meistrų arealui.

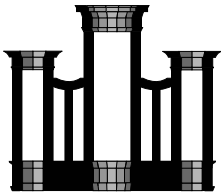
Dalis trečioje grupėje susistemintų prospektų pasižymi komponavimu aplink centrinę ašį ir yra skirti vieno manualo vargonams. Tai 3. 1. pogrupio pavyzdžiai – trijų bokštų kompozicija, sudaryta iš centrinio poligonalinio bokšto (aukščiausia

prospekto dalis) ir dviejų trikampių šoninių bokštelių.

3. 1. 1. kompozicijos forma panaši į Karaliaučiaus ir Kuršo meistrų prospektus, tačiau skiriasi plastiškai išlenkta laukelių viršutinių karnizų linija, nes Karaliaučiaus ir Kuršo meistrų prospektuose karnizai dažniausiai tiesūs.

Beje, ši kompozicija kaip sudėtinė dalis aptinkama anksčiau aptarto 2. 3. tipo vargonų prospektų antrame tarpsnyje. Priskiriami vargonai: Vilniaus evangelikų liuteronų (1751–1753), Anykščių (1770)⁴³⁷, Vilniaus Kalvarijų (~1780), Kiemeliškių (~1782), Geranainių (XVIII a. pab.), Naugarduko Visų Šventųjų (XVIII a. pab., neišliko), Buivydžių (XIX a. pr., neišliko) bažnyčiose (17 iliustr.).

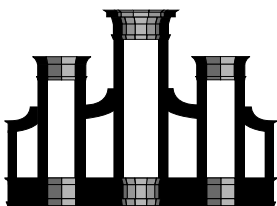
Lietuvoje išlikę keletas 3. 1. 2. varianto prospektų, kurių kompozicija artima 3. 1. 1. modeliui, tačiau turi sudvejintus tarpinius laukelius. Tai – vargonai Vilniaus universiteto aulos⁴³⁸ (XVIII a. pab.), Skarulių (XIX a. pr.) ir Pavandenės⁴³⁹ (1802) bažnyčiose (18 iliustr.). Konkretus Vilniaus universiteto aulos vargonų autorius nėra žinomas, tačiau vargonų

437 Vargonų data nurodoma pagal Gučas, 2009, p. 119.

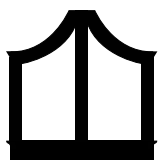
438 XIX a. viduryje vargonai buvo perkelti iš Vilniaus pranciškonų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios Marijos Paguodos koplyčią; 1975 m. į senąjį prospektą nutarta įmontuoti naują instrumentą ir vargonus pastatyti Vilniaus universiteto auloje (Drėma, 1997, p. 208). Vis dėlto perkėlimo data kelia abejonių, nes Vladas Drėma remiasi 1834 m. šaltiniu (*Dziennik Wileński*. Wilno, 1834, lapkričio 9 ir 20 d.), tačiau žinoma, kad bažnyčia buvo uždaryta tik 1864 m. ir tuo metu altoriai, paveikslai ir kita bažnyčios reikmenų dalis buvo perkelta į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčią.

439 Į Pavandenės bažnyčią šie vargonai pateko 1866 m. iš Užvenčio bažnyčios (Užvenčio bažnyčios 1866 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 896, l. 73; Pavandenės bažnyčios 1866 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 896, l. 74). Užvenčio bažnyčiai šie 12 balsų vargonai buvo sukurti 1802 m. (Užvenčio bažnyčios 1806 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 284).

priskyrimą Vilniaus meistrams liudija išlikęs autentiškas XVIII a. antros pusės eskizas Nr. 13 su pastarųjų vargonų prospektu⁴⁴⁰. Palyginus Vilniaus universiteto aulos, Skarulių ir Pavandenės prospektus matyti skirtingas tarpinių laukelių dalijimas ir išlenkimas: Vilniaus universiteto aulos vargonų laukeliai išriesti puslankiu ir padalyti pusiau (sudvejinti), Skarulių prospekto laukeliai lenkti ir vientisi (nepadalyti), Pavandenės prospekto tarpiniai laukeliai buvo lenkti analogiškai Skarulių vargonams, bet XX a. pradžioje perstatant instrumentą prospektas modifikuotas: senųjų tarpinių laukelių karnizai (lentos) buvo nupjauti, jų vietoje įterpti nauji karnizai ir suformuoti nauji dvigubi arkiniai laukeliai. Zgliński teigimu, pagal XVIII a. antros pusės eskizą buvo pastatyti ne tik Vilniaus universiteto aulos, bet ir Palenkės Belsko Švč. Mergelės Marijos ir šv. Mykolo bazilikos vargonai⁴⁴¹. Bet, anot Mariano Dorawos⁴⁴², Palenkės Belsko vargonai su rokokiniu prospektu buvo pastatyti tik XX a. pradžioje, meistras – vilnietis Piotras Wojciechowiczus. Todėl tikėtina, kad Wojciechowiczus apie eskizą nieko nežinojo, o tiesiog pagaminavo Vilniaus universiteto aulos vargonų prospekto kopiją. Taip teigti leidžia identiškos šių vargonų prospektų proporcijos ir drožybės detalių ornamentika bei jos skirtumai lyginant su eskizo Nr. 13 puošyba (18 iliustr.).

3. 1. 3. variantas yra praplėstas 3. 1. 1. tipas, šonuose papildytas dviem laukeliais. Žinomas pavyzdys – Drujos Švč. Trejybės bernardinų bažnyčios vargonai, pastatyti XVIII a. pabaigoje. Šiai kompozicijai artimi Plungės bažnyčios vargonai (1805⁴⁴³; 19 iliustr.).

3. 1. 4. modelis iliustruoja maksimaliai redukuotą tribokščio vargonų prospekto pavidalą, sudarytą vos iš dviejų lenktų laukelių, kurie tipinėje tribokštėje kompozicijoje (3. 1. 1.) buvo tarp didžiojo centrinio ir šoninių bokštų. Šio tipo barokinis prospektas aptinkamas nežinomo provincijos meistro vargonuose Požerės bažnyčioje (XIX a. pr.) Žemaitijoje (20 iliustr.).

3. 2. pogrupio vargonų prospektus jungia dvibokštis principas ir jo versijos. Be to, šiuose prospektuose tarsi supinami vėlyvojo baroko, rokoko ir besiformuojančio klasicizmo stilių elementai – pavyzdžiui, išlaikyta barokinė bokštų struktūra, tačiau matyti akivaizdus prospekto suplokštėjimas, niveliuojamos

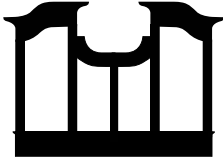
440 Apie XVIII a. antros pusės eskizą Nr. 13 plačiau žr. p. 147–151.

441 Dab. *Bielsk Podlaski*, Lenkija. Zgliński, 2012, p. 322, 334.

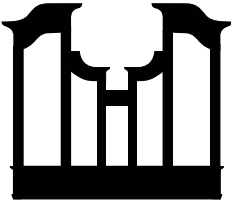
442 Dorawa, 1998, p. 127–131.

443 Plungės bažnyčios 1841 m. vizitacija (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 252, l. 530). Apie 1935 m. vargonai perkelti į naują bažnyčią ir perstatyti iš pagrindų.

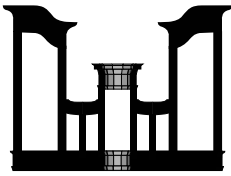
bokšto ir laukelių ribos (gaubti bokšteliai modeliuojami kaip laukeliai), paprastėja vargonų puošyba ir pati prospekto struktūra. Šiam pogrupiui priskiriami XVIII–XIX a. sandūroje pastatyti vargonai.

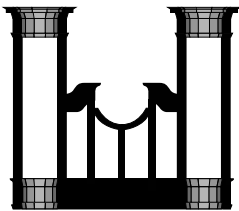
pozicija yra Palūšės bažnyčioje (XIX a. pr.) (21 iliustr.).

Vilniaus meistrų vargonų projekte-eskize Nr. 7 (p. 137: 47 pvz.)⁴⁴⁴.

Šių vargonų viršuje matyti papildomi antrojo tarpsnio laukeliai, kurie buvo pridėti vėliau – XX a. pradžioje. Šiam prospekto tipui artima tarp Lietuvos vargonų reta Tryškių bažnyčios vargonų (1788)⁴⁴⁶ prospekto kompozicija (šoniniai stačiakampiai vargonų laukeliai buvo pridėti XX a.), tačiau šių vargonų vamzdyno ypatumai ir darbo braižas nebūdingi Vilniaus mokyklai. Kadangi Tryškių vietovė yra netoli dabartinės Latvijos, vargonų autoriumi galėjo

3. 2. 1. prospekto modelyje akivaizdžiai matyti, kaip šoniniai laukeliai transformuojami į lenktus šoninius bokštus. Struktūriškai ši kompozicija artima ir 1. 2. 4. tipui (pastarasis šonuose turi bokštus, o čia – tarpinis variantas tarp bokštų ir laukelių). Vargonai su šia prospekto kom-

3. 2. 2. yra vienu elementu papildytas 3. 2. 1. modelis, centre įterpus žemiausią laukelį (bokštelį). Ši kompozicija struktūriškai artima iš penkių elementų sudarytiems 1. 2. pogrupio prospektams, tik bokštelius atstoja laukeliai. Tikslaus šio varianto įgyvendinimo neaptikta, tačiau tokį vargonų prospekto modelį matome XVIII a. antros pusės

3. 2. 3. kompozicija artima 3. 2. 1. variantui. Ją sudaro šoniniai laukeliai / bokštai į kitą pusę lenktais karnizais, centre įkomponuotas poligonalinis bokštas ir tarpiniai laukeliai (lenkti arba tiesūs). Krinčino bažnyčioje stovintys vargonai (1782)⁴⁴⁵ pasižymi dviem sudvejintais tarp-

būti Kuršo meistras. Iš dalies 3. 2. 3. tipui atstovauja ir Butkiškės (1814?)⁴⁴⁷ ir Varnių pa-rapinės (~1830) bažnyčių vargonų struktūra (22 iliustr.).

3. 2. 4. kompoziciją sudaro du aukšti, poligonaliniai šoniniai bokštai ir keturi, skirtingai lenkti vidiniai laukeliai. Kaip matyti, ši kompozicija yra dviem šoniniais

444 Apie XVIII a. II p. Vilniaus meistrų vargonų projektą-eskizą Nr. 7 plačiau žr. p. 147–151.

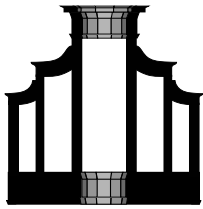
445 Vargonų pastatymo datą liudija įrašas ant tono C vamzdžio RP 1782; RP – tai trumpinys lenkų k. *Roku Paiskiego* („Viešpaties metais“).

446 Tryškių bažnyčios 1811 m. inventorių (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 339, l. 2).

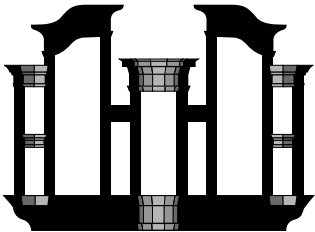
447 Gučas, 2009, p. 143.

elementais (bokštais) praplėstas 3. 2. 1. prospekto modelis. Įgyvendintu pavidalu šis tipas aptiktas nebuvo, bet jį reprezentuoja XVIII a. antros pusės Vilniaus meistrų vargonų eskizas Nr. 9 (p. 142: 52 pvz.), sukurtas neįvardytai LDK bažnyčiai⁴⁴⁸.

3. 3. pogrupyje suklasifikuoti mišrios prospektų kompozicijos pavyzdžiai, itin retai aptinkami tarp Lietuvos vargonų.

3. 3. 1. modelį sudaro aukščiausias centrinis bokštas ir jį juosiantys keturi laukeliai, o į šonus plastiškai ir grakščiai besileidžiantys laukelių karnizai formuoja piramidinį prospekto siluetą. Šią formą matome autentiškame XVIII a. antros pusės eskize Nr. 11 (p. 136: 46 pvz.). Tokį prospekto modelį panaudojo Vilniaus vargonų meistras Scheelis, atvykęs iš Meklenburgo kunigaikštystės. Pastarasis faktas tarsi sufleruoja, kad unikalios piramidės formos prospekto ištakų reikėtų ieškoti Šiaurės Vokietijoje, tačiau minėtame regione analogų aptikti nepavyko. Mūsų krašte žinomi šio tipo prospektai išliko Vilniaus Šv. Kotrynos (1761) ir Vilniaus Šv. Teresės (~1763–1765) bažnyčiose, juos Scheelis sukūrė drauge su vargondirbiu Klimowicziumi. Į šį modelį iš dalies panaši Feimanių bažnyčios vargonų struktūra (23 iliustr.).

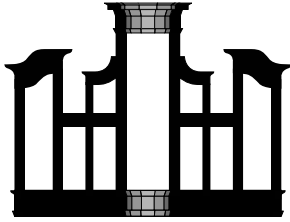
Originalus vargonų prospekto 3. 3. 2. variantas įkūnija tribokštės ir dvibokštės kompozicijos samplaiką. Viena vertus, prospekto ašis yra centrinis poligonalinis bokštas. Kita vertus, jį juosia aukštesni lenkti bokštai, prie kurių šonuose šliejasi trikampiai bokšteliai. Tokį mišrų prospekto tipą atspindi ~1760–1770 m. sukurti vargonai, šiuo metu stovintys Daugų bažnyčioje (čia jie buvo perkelti 1863–1867 m. iš uždarytos Vilniaus pranciškonų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios⁴⁴⁹). Daugų, kaip ir Vilniaus Šv. Kotrynos ar Vilniaus Šv. Teresės bažnyčių vargonų prospektų analogų nei LDK, nei aplinkinėse šalyse neaptikta, o dėl vizualios šių vargonų sąsajos (Daugų vargonuose centrinis piramidės bokštas tarsi nuleistas žemyn) visiškai tikėtina, kad meistras Scheelis ir Klimowiczius galėjo sukurti ir Daugų vargonus. Mišri Daugų bažnyčios vargonų prospekto kompozicija iš dalies panaši į Vestfalijos (Vokietija) vargonų prospektus, bet skiriasi žemesne centrine dalimi ir aukštesniais ją šonuose įrėminančiais elementais⁴⁵⁰. Kompoziciniu požiūriu

448 Apie XVIII a. II p. Vilniaus meistrų vargonų projektą-eskizą Nr. 9 plačiau žr. p. 151.

449 Daugų bažnyčios archyvas (Daugų bažnyčios 1867 m. inventorių, lapai nenumeruoti; Daugų bažnyčios 1907 m. inventorių, lapai nenumeruoti).

450 Plačiau apie Vestfalijos vargonų prospektus žr. Jürgens, 1993.

Daugų vargonų prospektas panašumų turi su 1734–1737 m.⁴⁵¹ meistro Christiano Klausingo pastatytais vargonais Ochtersumo evangelikų liuteronų bažnyčioje Rytų Fryzijoje (Vokietija) (24 iliustr.).

3. 3. 3. variantą sudaro du žemi lenktais karnizais šoniniai bokštai, aukštas poligonalinis centrinis bokštas ir du sudvejinti tarpiniai laukeliai, kurių vienas yra dviejų tarpsnių. Pagal šį modelį sukomponuotas Trakų bažnyčios vargonų (1800)⁴⁵² prospektas (25 iliustr.).

Klasicistiniai Vilniaus mokyklos vargonų prospektai (4 grupė)

Klasicizmo laikotarpis Vakarų Europos vargonų statybos istorijoje laikytinas ne itin reikšmingu etapu, paženklintu atoslūgio po rafinuotos ir įmantrios barokinės vargondirbystės proveržio. Kurdami klasicistinių bažnyčių interjerą architektai siekė stilistiškai vientiso pastato vidaus, o tai paveikė ir vargonų prospekto, kaip sudedamosios bendrojo interjero dalies, tendencijas, pagrindinius statinio bruožus buvo siekiama atkartoti ir šiame instrumente. Renesansiniuose ar barokiniuose vargonuose pirmiausia buvo siekiama prospekto ir instrumento darnos, daugiausia paremtos akustinėmis komponavimo savybėmis. O klasicizmo vargonuose išvelgiama tam tikra prospekto ir instrumento atskirtis, randasi daugiau prospektų, neturinčių nei veikiančių, nei dekoratyvinės paskirties vamzdžių (43 pvz.).

Savitumu klasicizmo stilius nepasižymėjo ir Lietuvos vargonų statybos istorijoje. Klasicistiniams Vilniaus mokyklos vargonų prospektams nebūdinga bendra kompozicinė kryptis, prospektai įgavo įvairesnių formų, sumažėjo kartotinių prospektų (išskyrus kai kuriuos klasicistinius prospektus barokinių kompozicijų pagrindu), neretai pasitaiko eklektikos (ji ypač akivaizdi Lietuvos provincijos meistrų darbuose). Atsižvelgiant į bažnyčios interjerą, klasicistiniuose Lietuvos vargonuose vienu metu aptinkami rokokiniai ir klasicistiniai prospektai. Tačiau įdomu tai, kad vargonų prospekto pokyčiai praktiškai nepaveikė muzikinės instrumento dalies (mechanikos ir registrų (vamzdžių menzūrų) ypatumų ir pan.), t. y. klasicistiniuose vargonuose išliko tipiniai vėlyvojo baroko instrumentų bruožai (dispozicija).

451 Vogel et al., 1995, p. 45.

452 Vargonų pastatymo datą liudija žalvarinė lentelė ant vargonų prospekto su įrašu lenkų k.: 1800 r. XZĘ STEEAN GIEDROYĆ / BISKUP ŻMUDZKI PROB. TROCKI („1800 m. kun. Steponas Giedraitis Žemaitijos vyskupas Trakų prepozitas“). Vargonų data taip pat nurodoma leidinyje „Kultūros paminklų enciklopedija“ (Vilnius, 1998, II d., p. 70).

Vargonų prospektai, barokinėje vargondirbystės tradicijoje reprezentavę konkrečią stilistinę kryptį, klasicizmo laikotarpiu tarsi nustojo identifikuotis su juos pastatčiusiu meistru ar tam tikra mokykla (tai savo ruožtu apsunkina ir jų kilmės / autorystės nustatymą). Vis dėlto klasicistiniai vargonų prospektai gali būti klasifikuojami vėlyvojo baroko vargondirbystės pavyzdžių pagrindu. Tokiu būdu skiriamos dvi prospektų grupės: pirmojoje apibendrinami klasicistiniai barokinės dvibokštės kompozicijos pavidalai, antroji apima tribokštės kompozicijos variantus.

Didžiosios dalies Lietuvos klasicistinių vargonų prospektų struktūra artima barokiniam vargonams – bokštų, laukelių išdėstymas perimtas iš vėlyvojo baroko, tarsi imituojant Vilniaus meistrų barokinių vargonų tipus su dominuojančiais dviem šoniniais bokštais. Daugiausia klasicistinių vargonų prospektų aptinkama tarp, kaip manoma, Žemaitijos amatininkų darbų, pavyzdžiui, nenustatytos autorystės vargonai Žemalės (1839)⁴⁵³ ir Židikų (~1830) bažnyčiose, Józefo Woyciullewicziaus instrumentas Varniuose, buv. katedroje (1821). Tokių prospektų aptikta ir į rytus nuo Lietuvos – tai Lučajaus⁴⁵⁴ bažnyčios vargonai (1811?) Baltarusijoje.

43 pvz. Klasicistinio vargonų prospekto, neturinio nei veikiančio, nei dekoratyvinės paskirties vamzdžių, graviūra (Bédos, 1766, pl. LXXIX)

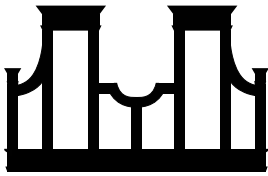
453 Vargonų pastatymo data nurodoma remiantis dokumentais iš Žemalės parapijos bažnyčios archyvo: *Organ od głosów 14 – z trompetem i vox humana, sprawiony kosztem własnym Księdza Adama Giecenwicza Plebana Żemelanskiego w Roku 1839* („Vargonai 14 balsų, su Trompetu ir Vox humana, padaryti lėšomis kunigo ir Žemalės klebono Adomo Gecevičiaus 1839 metais“; Žemalės bažnyčios 1862 m. vizitacija, l. 3, byla nenumeruota). Skaičių 14 sudaro 13 registrų įjungimo rankenų, griežtykloje išdėstytų vienoje eilėje, bei greta jų esanti žvaigždinių varpelių (*Stella*) įjungimo rankena, kuri įskaičiuota kaip 14-as registras.

454 Dab. *Луцаў*, Baltarusija.

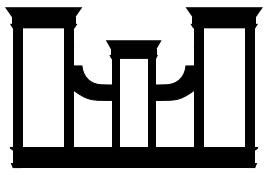
4. 1. pogrupyje suklasifikuoti klasicistiniai dvibokščiai prospektai.

4. 1. 1. prospekto tipą sudaro septynių elementų kompozicija – du aukšti šoniniai bokštai, centrinis žemesnis bokštas ir keturi laukeliai. Tai išraiškinga klasicistinė Vilniaus mokyklą reprezentuojančio barokinio prospekto (1. 1. 1.) kartotė, aptinkama Žemalės (1839) bažnyčioje. Kiek kitokie, dviejų bokštų dominantę išlaikantys prospektai yra Mosėdžio (1819)⁴⁵⁵, Varpūtėnų (XVIII a. pab.–XIX a. pr.), Degučių (XIX a. pr.), Luokės (1854) bažnyčiose (26 iliustr.).

4. 1. 2. variantas yra susiaurintas 4. 1. 1 pavidalas, be centrinio bokšto. Kartenos bažnyčios vargonų prospektas (XIX a. pr.) – vienintelis žinomas tokios kompozicijos kūrinys (27 iliustr.).

4. 1. 3. variante (klasicistinėje barokinio 1. 2. 1. modelio kartotėje) įgyvendintas kitoks 4. 1. 1. susiaurinimas – atsisakyta dviejų šoninių laukelių. Šiai kompozicijai priskiriami Švėkšnos evangelikų liuteronų⁴⁵⁶ (XIX a. pr.), Pajūrio (XIX a. I p.), Surviliškio (XIX a. I p.), Nidermuižos⁴⁵⁷ (1811), Židikų (~1830), Tenenių (~1841)⁴⁵⁸, Šaukoto (1843)⁴⁵⁹, Alizavos (1856?)⁴⁶⁰ ir Antašavos (1862?)⁴⁶¹, Vadaktėlių (~1830) ir Saldutiškio (XIX a. pr.) bažnyčių vargonų prospektai (28 iliustr.).

455 Mosėdžio bažnyčios 1845 m. vizitacijoje teigiama, kad „chore stovi 1819 m. padaryti vargonai“ (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 267, l. 297).

456 Kaip rašyta 262 nuorodoje (p. 59), gali būti, kad Švėkšnos evangelikų liuteronų bažnyčioje stovi čia XX a. pradžioje iš Švėkšnos katalikų bažnyčios perkelti vargonai, kuriuos 1806 m. pastatė meistras Józefas Woyciullewiczius (sutampa Švėkšnos katalikų bažnyčios dokumentuose minimų ir Švėkšnos evangelikų liuteronų bažnyčioje dabar stovinčių vargonų registru skaičius, atitinka ir prospekto bei instrumento sukūrimo laikotarpis).

457 XX a. pradžioje vargonai į Nidermuižą (*Nidermuižu*, Latvija) buvo perkelti iš Biarozos bažnyčios (iki 1940 m. *Biaroza-Kartuzskaja*, *Kartuz-Biaroza*, dab. *Бяроза*, Baltarusija, Bresto sr.). Atstumas tarp šių vietovių yra gana didelis (daugiau kaip 500 km), tad iš pirmo žvilgsnio šios dvi vietovės neturi nieko bendra. Tačiau Nidermuižos bažnyčios vargonų oro dėžės apačioje išlikę priklijuoti Biarozos bažnyčios dokumentų tituliniai popieriaus lapai. Spėjama, kad vargonai galėjo būti atgabenti geležinkeliu, jungiančiu Nidermuižos ir Biarozos apylinkes.

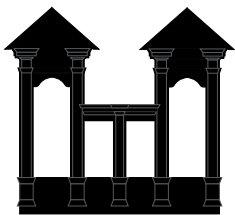
458 1844 m. vizitacijoje teigiama, kad „1841 m. chore pastatyti nauji 11 balsų vargonai“ (LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 44, l. 560). Į balsų skaičių tikriausiai įskaičiuoti ir žvaigždiniai varpeliai.

459 Vargonų data nurodoma pagal Gučas, 2009, p. 422.

460 Vargonų data nurodoma pagal Gučas, 2009, p. 112.

461 Bažnyčia pastatyta 1862 m., todėl tikėtina, kad vargonai pastatyti panašiu metu. Antašavos kaimas yra visiškai netoli Alizavos kaimo, kuriame stovi analogiško klasicistinio stiliaus ir prospekto struktūros vargonai.

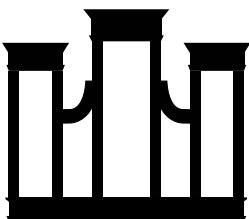

Klasicistinė keturių langų kompozicija 4. 1. 4. atkartoja vėlyvojo baroko 1. 2. 4. ir 3. 2. 2. tipų prospektus. Natūraliai šis modelis aptinkamas Aleksandravėlės bažnyčios vargonuose (XIX a. pr. / 1818?)⁴⁶², į jį panašus ir Volpos⁴⁶³ bažnyčios vargonų prospektas (XIX a. pr.) (29 iliustr.).

4. 1. 5. varianto pavyzdžių išliko Sudervės (1817)⁴⁶⁴ ir Giedraičių (~1810) bažnyčiose. Ši schema atkartota Simno (XIX a. pr. / iki 1812)⁴⁶⁵, Dotnuvos (1827), Armoniškių (XIX a. pr.) bažnyčių vargonuose (30 iliustr.). Įdomu tai, kad XIX a. pirmoje pusėje čekų meistras Františekas Harbichas nupiešė analogiškos struktūros prospektų eskizą ir pagal jį 1862 m. pastatė vargonus Aukštuosiuose Bojanovicuose⁴⁶⁶.

4. 2. pogrupyje suklasifikuoti klasicistiniai prospektai su centriniu bokštu kaip aukščiausia dominante.

4. 2. 1. prospekto modelis yra klasicistinė 3. 1. 1. prospekto atmaina, jai priskiriami Telšių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (XIX a. pr. / 1826?), Pievėnų (1820)⁴⁶⁷, Pajieslio (XIX a. pr.), Aleksandrijos (1850?)⁴⁶⁸, Užvenčio (XIX a. pr.)⁴⁶⁹ ir Antalieptės (XIX a. pr.) bažnyčių vargonų prospektai, iš dalies

462 Archyvinuose dokumentuose teigiama, kad vargonai buvo taisyti 1818 m. (LVIA, f. 669, b. 2, ap. 256, l. 231r), tačiau remiantis instrumento ir prospekto tyrimais tikėtina, kad šiais metais, 1818-aisiais, vargonai buvo sukurti.

463 Dab. *Bojna*, Baltarusija.

464 Vargonų pastatymo datą ir meistro Antoni Hurinowicziaus autorystę patvirtina įrašas ant prospektinio tono *C* vamzdžio: *Antoni H / R 1817 / 4p / C*.

465 Simno bažnyčios 1816 m. inventoriuje teigiama: „Kun. Myszkowskio rūpesčiu pastatyti nauji vargonai, kainavę 1200 prūsiskų talerių, turėjo 16 balsų, 4 dupleles, [akustinį] būgną ir [žvaigždinius] varpelius. Vargonų priekis [prospektas] papuoštas gražiu drožėjų ir dažytojų darbu. Napoleono armijos kariai sulankstė 16 vamzdžių“ (Simno bažnyčios archyvas, b. Simno bažnyčios XVIII–XX a. dokumentai, Simno bažnyčios 1816 m. inventorius, lapai nenumeruoti). Šių vargonų autorystę galima priskirti Prūsijos ar Lenkijos meistrams.

466 Ček. *Horní Bojanovice*, Čekija; Zgliński, 2012, p. 301.

467 Pievėnų bažnyčios 1845 m. vizitacijoje rašoma: „Chore 10 balsų vargonai, 1820 m. pastatyti, o 1831 m. naujai perdaryti“ (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 267, l. 559v).

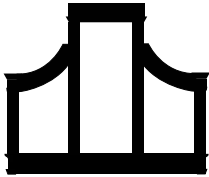
468 Vargonai datuojami remiantis įrašais ant vargonų prospekto kartušų *R. P. ir 1850* bei stilistiniais ypatumais.

469 Vargonai į Užvenčio bažnyčią buvo perkelti 1866–1867 m. iš Kolainių bažnyčios (Valanciūtė, 1997, p. 43).

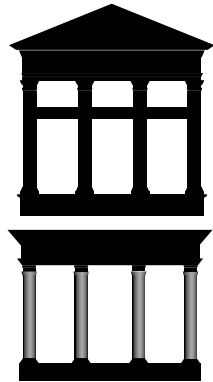
panašus Naujosios Žagarės vargonų prospektas. Užvenčio ir Antalieptės prospektai dar pasižymi tarpiniais dviejų aukštų laukeliais bei sudvejintais pirmo aukšto laukeliais (31 iliustr.).

4. 2. 2. variantas – tai dviem išoriniais laukeliais praplėsta 4. 2. 1. kompozicija, kuriai galima priskirti tris nevienodo meistriškumo lygio vargonų prospektus: Šakynos (XIX a. pr.), Lučajaus (1811?) bažnyčiose ir Varnių buv. katedroje (Woyciullewicz, 1821). Lučajaus bažnyčios vargonų prospektas yra kone analogiškas rokokiniam Drujos bernardinų bažnyčios vargonų prospektui (3. 1. 3. tipas), o Varnių buv. katedros prospekto struktūra panaši į Užvenčio ir Antalieptės vargonus, tik su papildomais šoniniais laukeliais (32 iliustr.).

4. 2. 3. kompozicija yra pagrindinio trijų elementų modelio, kurį sudaro bokštas ir du laukeliai, klasicistinė kartotė su tiesiais arba išlenktais šoninių laukelių karnizais. Tai gana elementarios konstrukcijos prospektai, aptinkami tarp provincijos meistrų – tai vargonai Šiaudinės (XIX a. I p.), Labanoro (~1820)⁴⁷⁰, Rudnios (XIX a. pr.), iš dalies Vidiškių (XIX a. vid.) bažnyčiose. Latvijoje išlikęs pavyzdys – Tadeuszo Abramowicziaus vargonai Prezmos bažnyčioje (1815). Kiek kitaip ši kompozicija pritaikyta Žalpių (1815)⁴⁷¹ vargonuose – čia šoninių laukelių išlinkimas aukštėja į priešingą pusę (33 iliustr.).

4. 2. 4. modelis yra tipiška vargonų prospekto kaip klasicistinio interjero detalės ar pastato architektūros interpretacija. Tokiems vargonams būdinga instrumento ir prospekto darnos praradimas. Šiam tipui priskiriami Žirmūnų (~1790), Raguvėlės (~1796)⁴⁷², Ančiškio (XIX a. pr.) bažnyčių vargonai ir XIX a. pradžia datuojamas eskizas Nr. 6 nežinomai bažnyčiai, pavadintas „dorinio stiliaus“ (žr. p. 143: 53 pvz.; taip pat p. 152). Eskizą hipotetiškai galima priskirti Vilniaus arkikatedrai, remiantis panašumais į didįjį altorių ir pačios arkikatedros fasadą (34 iliustr.).

470 Dabartinė bažnyčia pastatyta 1820 m., o vargonai atitinka šį laikotarpį, todėl galėjo būti pastatyti panašiu metu. Vargonai 2006 m. aptikti bažnyčios šventoriaus varpinėje.

471 Misius & Šinkūnas, 1993, p. 44.

472 Vargonų sukūrimas datuojamas remiantis bažnyčios pastatymo data (1794–1796).